

ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ПОЛЬЩІ

У статті здійснено комплексний аналіз і запропоновано історико-педагогічне розв'язання проблеми розвитку практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі. У роботі досліджуються теоретичні й організаційні засади генезису практичної підготовки спеціалістів соціальної сфери у вищій школі Польщі

Розроблено періодизацію еволюції досліджуваного феномену у визначених хронологічних межах та розкрито основні періоди розвитку практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі (1990–2018): 1) розвиток практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі 1990–2004 – (1990–1995 – актуалізація та професіоналізація), (1995–1999 – уніфікація та спеціалізація), (1999–2004 – диверсифікація й інституціоналізація); 2) інтенсифікація практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі (2004–2018) – (2004–2008 – модернізація та стандартизація), (2008–2018 – інтеграція й інтернаціоналізація). З'ясовано особливості практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі.

На засадах компаративного аналізу особливостей практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі на рівні ліценціату та магістерських студій визначено елементи позитивного польського досвіду щодо практичної підготовки соціальних працівників, які уможливають їх доцільне використання у вітчизняній системі освіти, розроблено рекомендації щодо їх упровадження у вітчизняну систему освіти в умовах єдиного європейського освітнього простору.

До напрямків подальшої роботи віднесено здійснення компаративного аналізу практичної підготовки соціальних працівників в Україні і країнах ЄС, розроблення інструментарію забезпечення практичного самовдосконалення фахівців заявленої спеціальності засобами сучасних інноваційних технологій тощо.

Ключові слова: практична підготовка, практичне навчання, практика, практична соціальна робота, соціальний працівник, практична підготовка соціального працівника у вищій школі Польщі.

Shevchenko Zh. M.

TRANSFORMATIONS PRACTICAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS IN HIGH SCHOOL OF POLAND

The dissertation is the first comprehensive study of practical training of social workers in high school of Poland. The analysis of the source base with the use of search-bibliographic, logical-system and interpretive-analytical methods revealed that a considerable amount of work is devoted to covering the issue of practical training of social workers in the educational process of higher education in modern world science, but systematic historical and pedagogical research on the development of the practical training of social workers in high school of Poland at the present stage of development

was not carried out. The theoretical principles of the genesis and development of practical training of social workers in high school of Poland are revealed. It has been established that the legislative provision of training of social workers in Poland is a complex and dynamic process, which is constantly changing in accordance with international standards, regulatory requirements, social changes and needs for this type of service in a European country. However, the adoption of a number of legislative acts, which, in the light of European tendencies, regulated the social policy of the state during the period under investigation, predetermined much earlier the delineation of the professional space for the social worker in Poland and the emergence of a system of vocational training of social workers with the domination of their practical competitiveness on the labor market.

On the basis of a holistic historical and pedagogical analysis it was established that the process of practical training of a social worker in high school of Poland as a social phenomenon includes two conditionally defined, substantiated and interconnected periods with corresponding transformations at the genesis stages: the first period - the development of practical training of social workers of the Polish Higher Education (1990 - 2004): (1990 - 1995); (1995 - 1999); (1999 - 2004); the second period - the intensification of the practical training of social workers of the Polish Higher Education (2004 - 2018): (2004 - 2008); (2008 - 2018).

The practical component of the vocational training of social workers in high school of Poland is synergistically due to the subject-subjective interaction and mobility of the educational institution and the student, with a predictable orientation for future professional cooperation between the social worker and the client. Such an approach is an integral part of the social system of the state, which determines political, social, educational and personal transformations. In order to make changes, improve, review some of its elements and how to interact with them, one can apply only those pedagogical influences that are associated with natural trends in its development.

The progressive ideas of the Polish experience regarding the practical training of social workers are outlined and the possibilities of their creative use in the domestic educational space are carried out. The study does not claim to comprehensively and exhaustively disclose all aspects of the problem. The directions of further work include the implementation of a comparative analysis of the professional training of social workers in Ukraine and the EU, the development of tools for ensuring the professional self-improvement of specialists of the stated specialty by means of innovative foreign technologies, etc.

Key words: practical training, practical courses, practice, practical social work, social worker, practical training of a social worker in Polish Higher Education.

Соціальні виклики в умовах світової інтеграції й посилення взаємодії країн актуалізують питання вивчення досвіду закладів вищої освіти міжнародного освітньо-наукового простору в соціальній сфері України. У вдосконаленні вітчизняної системи практичної підготовки соціальних працівників доцільним вважаємо звернення до досвіду Республіки Польща з метою ґрунтовного історико-педагогічного вивчення і виявлення можливостей упровадження прогресивних ідей у підготовку фахівців соціальної сфери.

На важливості ефективної практичної підготовки соціальних працівників в Україні акцентовано увагу в низці державних нормативно-правових документів (Закони України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), «Про соціальні послуги» (2003), «Про забезпечення організаційно-

правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (2005), «Про волонтерську діяльність» (2011), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014), «Про вищу освіту» (2014), «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), «Про освіту» (2017)), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.

Актуальні аспекти проблеми практичної підготовки фахівців для соціально-педагогічної діяльності розглядають українські й польські науковці за такими напрямками: *теоретико-методологічна основа педагогічної освіти* (В. Андрущенко, Т. Барчевський, І. Бех, В. Дурановський, Л. Завацька, В. Кремень, В. Оконь, О. Пехота, Ш. Францішек); *теорія і практика підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності* (В. Беспалько, І. Вільш, Р. Вайнола, М. Гревінський, Т. Дороніна, Н. Квянтковська, С. Коляденко, Г. Ніколаї, В. Поліщук, Л. Пуховська, Н. Сейко, С. Харченко); *соціально-педагогічні аспекти історико-педагогічних досліджень* (О. Адаменко, С. Бадора, Л. Березівська, Ю. Борисова, Л. Голубнича, Д. Травковська, І. Мельничук, І. Мищишин, Ю. Поліщук, Б. Скржишчак, О. Сухомлинська, Я. Хрінкевич); *теоретичні засади соціальної педагогіки* (Р. Врочинський, Т. Жолковська, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, С. Когут, Г. Лактіонова); *теорія компаративних досліджень* (Ф. Андрушкевич, Н. Гайдук, С. Когут, М. Коморська).

Вітчизняні науковці наголошують на необхідності удосконалення практичної підготовки соціальних працівників в Україні: Т. Абрамович (2018); В. Бенера (2018), Т. Дороніна (2019), О. Карпенко (2008); В. Поліщук (2010); З. Фалинська (2006).

З'ясовано, що загальні проблеми розвитку освіти у Польщі представлено в дисертаціях вітчизняних і польських дослідників *в історико-педагогічному* напрямі: І. Адамек (2001), Ф. Андрушкевич (2012), Й. Гайда (2004), В. Майборода (2011), Г. Ніколаї (2008), Л. Смірнова (2010); частково розкрито проблему сучасної підготовки фахівців у Польщі *в дидактично-методичному* векторі: Я. Бельський (2000); Є. Громов (2010); А. Каплун (2011); А. Мушиньські (2004); Р. Мушкета (2007); Є. Нероба (2004); В. Пасічник (2001); М. Перфільєва (2012); Б. Сітарська (2005), Й. Шемпрух (2001), тоді як окремі аспекти практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі представлено лише в окремих публікаціях: Г. Беднарчука, У. Котни, М. Коморської, Т. Лесіної, О. Литвак, Е. Маринович-Хетки, Л. Цибулько, М. Чеховської-Белуги.

Вивчення вітчизняних науково-педагогічних праць і досліджень, у яких розглядаються системи освіти зарубіжних країн, показало, що проблема практичної підготовки соціального працівника в умовах польського освітнього виміру на тлі сучасних глобалізаційних процесів не набула ознак завершеного й докладного розгляду: не узагальнено теоретичні засади практичної підготовки соціальних працівників; на рівні дисертаційних праць не відображено процес генези практичної підготовки соціального працівника в історико-педагогічній ретроспективі; не є виокремленими релевантні для українського освітнього контексту елементи позитивного досвіду практичної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі. Доцільність дослідження зумовлена потребою розв'язання низки *суперечностей* між:

- необхідністю розвитку вітчизняної системи вищої освіти з урахуванням

прогресивного світового досвіду й недостатністю урахування надбань зарубіжних країн (зокрема, Республіки Польща) у підготовці висококваліфікованих соціальних працівників, спроможних конкурувати на міжнародному ринку праці;

– досягнутим світовим рівнем підготовки до соціальної роботи й недостатньою розробленістю її нормативно-правової та науково-методичної бази в Україні;

– поступовим інтегруванням сучасної вітчизняної вищої освіти до європейських вимог щодо практичного складника соціальної роботи й необхідністю підготовки соціальних працівників для успішного виконання функцій соціальної роботи в Україні.

Результати наукового опрацювання проблеми дослідження дозволяють дійти висновку про відсутність системного й комплексного історико-педагогічного розв'язання питання практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі. Актуальність визначеного питання й необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми статті: «Трансформації становлення і розвитку практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі».

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця ХХ – початку ХХІ (1990–2018). Нижня межа наукового пошуку зумовлена початком формування й розбудови польської системи професійної підготовки соціальних працівників у країні: прийняттям першого офіційного документа незалежної Польщі в галузі освіти закону «Про вищу освіту» (1990) (*Ustawa o szkolnictwie wyższym*), закону «Про соціальну допомогу» (1990) (*Ustawa o pomocy społecznej*), що визначив необхідність отримання й надання освітніх послуг із підготовки соціальних працівників і забезпечення бази для практичної підготовки. Верхня межа (2018) позначена прийняттям нового «Закону про вищу освіту» Республіки Польща (*Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r.*), який передбачає здійснення фахової підготовки висококваліфікованого спеціаліста із належним практичним складником (вимоги проходження практики – щонайменше 50 %) і прогнозованою освітньою політикою щодо визначення рейтингу ЗВО з урахуванням критерію працевлаштування випускників, що сприятиме ефективній реалізації мети і завдань соціальної політики в країні. Визначення хронологічних меж і періодизація дослідження зумовлені виявленими специфічними особливостями розвитку процесу практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі.

Територіальні межі дослідження окреслено північним (Olsztyn, Warmińsko-mazurskie województwo; Słupsk, Województwo pomorskie), центральним (Warszawa, Województwo mazowieckie; Łódź, Województwo łódzkie) та східним (Lublin, Województwo lubelskie) регіонами Республіки Польща, де функціонують заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку соціальних працівників; зокрема – Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), Варшавський університет (Uniwersytet Warszawski), Інститут профілактики і ресоціалізації (Instytut profilaktyki społecznej i resocjalizacji), Лодзинський університет (Uniwersytet Łódzki), (Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II), Поморська Академія в Слупську (Akademia Pomorska w Słupsku), Університет Марії Кюрі-Склодовської (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej).

На основі історико-педагогічного аналізу вітчизняної та зарубіжної науково-педагогічної літератури й узагальнення міркувань її авторів з'ясовано, що процес практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі – це процес поетапних якісних динамічних змін її організації, змісту в теорії й на практиці відповідно до історико-педагогічного процесу становлення. Під сучасною практичною підготовкою соціальних працівників розуміємо процес формування фахівця нового типу, здатного швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, компетентно вирішувати соціальні проблеми в установах і закладах соціальної роботи на усіх рівнях управління.

Ключовими нормативно-правовими документами, які дозволяють простежити динаміку змін у генезі практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі, є Закони Польщі: «Про вищу освіту» (1990), (Ustawa o szkolnictwie wyższym); «Про соціальну допомогу» (1990), (Ustawa o pomocy społecznej); «Про соціальну та професійну реабілітацію і зайнятість осіб з обмеженими можливостями» (1997), (Ustawa o rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych); «Про соціальну зайнятість» (2003) (Ustawa o zatrudnieniu socjalnym); Закон «Про соціальну допомогу» (2004), (Ustawa o pomocy społecznej); «Про суспільно-корисну діяльність та волонтерство» (2004), (Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie); «Про сприяння зайнятості та в установах ринку праці» (2004) (Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy); «Про соціальні кооперативи» (2006) (Ustawa o spółdzielniach socjalnych); «Закон про вищу освіту» (2018) та інші нормативні документи (розпорядження, положення) тощо.

Виявлено, що законодавче забезпечення підготовки соціальних працівників у Польщі є складним і динамічним процесом, який перманентно змінюється відповідно до міжнародних стандартів, нормативних вимог, соціальних змін і потреб на вказаний вид послуг у європейській країні. Особливістю становлення й розвитку системи практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі є те, що ухвалення низки законодавчих актів, які з урахуванням європейських тенденцій регулювали соціальну політику держави впродовж досліджуваного періоду, зумовило значно раніше окреслення в Польщі професійного простору для діяльності соціального працівника і формування відповідної системи практичної підготовки фахівців соціальної роботи.

Розкрито теоретичні засади розвитку практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі в історико-педагогічній ретроспективі. Витоки становлення практичної підготовки соціальних працівників зумовлені гуманістичними ідеями філософів, педагогів і психологів минулого (Ф. А. Дістервег, Дж. Дьюї, І. Кант, Дж. Крейк, Дж. С. Мілль, С. Смайлз, Г. Спенсер, С. Френе, В. Хосмер), які центром освіти вважали людину і розвиток її здібностей; теорії Ж. Піаже, Б. Скіннера, З. Фрейда; ключові ідеї А. Бандера, К. Левіна, Хоуманса; положення науковців (Е. Гофман, М. Залд, Р. Кантер, Р. Мертон, М. Фоллетті) щодо управлінських аспектів соціальної роботи та визнання важливості самостійного рівня її практики.

У науковому дослідженні організаційно-педагогічні передумови (поч.1920 – 1990 рр.) виокремлено на основі розуміння гносеологічного та практичного значення практичної підготовки соціальних працівників на двох етапах (поч. 1920-х – 1945 рр.; 1945 – поч. 1990-х рр.) її розвитку. Розглядаємо їх як попередні умови розвитку практичної підготовки соціальних працівників у закладах вищої

освіти Польщі. Досліджено, що становлення систематичного навчання персоналу для надання соціальної допомоги дітям і молоді відбувалося в різних типах навчальних закладів, що різнилися за змістом і термінами навчання практичної підготовки фахівців соціальної роботи: *короткотривалі курси* підготовки фахівців у Кракові (1916); *дворічні курси* «Опіка над материнством, дітьми та молоддю») та студії соціально-освітньої праці у Варшаві; *однорічні курси* соціальної праці для вихователів у Державній семінарії «Ochroniarek» (Варшава); *дворічні курси* Католицької соціальної школи в Познані (1925); *трирічні соціально-господарські курси* у містечку Чорне Боже (район Вільно); *відкриття першої вищої школи соціальної роботи* за ініціативи О. Радлінської (1925) тощо. Домінуючими акцентами у практичній спрямованості підготовки фахівців соціальної сфери були опіка й підтримка, соціалізація й національно-державні й релігійні цінності.

У контексті історичного складника відображено загальну динаміку зародження цілісної системи практичної підготовки фахівця соціальної сфери у Польщі. Сутність соціальної роботи полягає не стільки у проектуванні й подальшій реалізації індивідуальної філантропії, скільки в турботі про людей, які потребують соціального супроводу, що розглядається як імператив інтелекту. Наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст. розвинулися дві оригінальні польські педагогічні школи – соціальної педагогіки Г. Радлінської та спеціальної педагогіки М. Гржегоржевської, представників гуманістичних ідей, які виявлялися в концепціях і програмах опіки над покинутою (занедбаною) дитиною, сиротами та над дітьми з різними формами і ступенями відхилень у розвитку. Сутність соціальної роботи, за Г. Радлінською, полягала у «перетворенні середовища силами навколишнього середовища в ім'я ідеалу».

За результатами ретроспективного аналізу матеріалів джерельної бази дослідження щодо реформаторських змін у теорії і практиці польської вищої освіти та за визначеними автором критеріями (*суспільно-історичним, нормативно-законодавчим, змістовим, дидактичними, науково-теоретичним*), запропоновано періодизацію генези практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі як педагогічного явища кінця ХХ – поч. ХХІ ст. (1990–2018): ***I-ий період*** – розвиток практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі 1990–2004 рр.: 1990–1995 рр.; 1999–2004 рр.; ***II-й період*** – інтенсифікація практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі (2004–2018 рр.): (2004–2008 рр.); (2008–2018 рр.). Встановлено, що практична підготовка соціального працівника у вищій школі Польщі представлена як цілеспрямований процес поступових, закономірних, динамічних змін у її теоретичному визначенні, практичній реалізації, структурних і змістових трансформаціях, з якісними перетвореннями на кожному із визначених періодів.

Встановлено, що у 90-х рр. ХХ ст. у Польщі за кращими зразками підготовки «Соціального педагога», «Соціального політика», «Соціолога», а також на основі закордонного досвіду (США, Німеччини, Англії, Франції тощо) формується модель практичної підготовки соціального працівника. Виявлено особливості цілей підготовки соціальних працівників вищої школи Польщі, які засвідчують, що в рамках гуманізації освіти необхідно посилити практичну спрямованість навчання. Ключовою парадигмою вищої освіти у практичній підготовці соціального працівника європейського типу стає її орієнтація на особистість, її соціальні компетентності; перехід від педагогічної парадигми, сконцентрованої на процес навчання, до навчання вміння навчатись (М. Гревінські, М. Grewiński).

Досліджено, що базисною умовою створення ефективних варіантів практичної підготовки соціальних фахівців є дотримання спеціальних принципів, відзначених польськими педевтологами: відповідності змісту щодо цілей і завдань практичної підготовки; відображення в цьому змісті логіки практичної діяльності майбутнього спеціаліста; суб'єктивно-реалістичного трактування взаємовідносин «соціальний працівник – клієнт» у процесі майбутньої практичної діяльності, фахового формування й практичного самоудосконалення; інтегративності змісту професійно-педагогічної підготовки фахівця (Г. Квятковська, Н. Kwiatkowska).

На сучасному етапі пріоритетним вектором роботи польських науковців і практиків задля інтенсифікації практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі є інтеграція нової парадигми, яка у стратегії Польщі до 2030 р. визначена як парадигма суспільства добробуту, спрямована на: подальший розвиток системи соціальної допомоги; розв'язання соціальних проблем в умовах інтернаціоналізації та глобалізації європейського суспільства; розвиток іміджу праці соціального працівника і становлення ідентичності особистості фахівця соціальної сфери; надання відповідних практичних соціальних послуг.

З'ясовано особливості практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі, яка базується на концепції саморегульованого та студентоорієнтованого навчання. Встановлено, що доступність та ефективність практичної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі забезпечується через різновекторне впровадження поряд із традиційними інноваційними формами навчання на засадах інтерактивної комунікативної взаємодії викладача і студента під час застосування сучасних практико-зорієнтованих технологій навчання: активних перегонітних технологій (Р. Бідзінські, Г. Бжуцак, В. Домбровска, А. Марголь-Возняк), (P. Bidziński, H. Brzuszczyk, W. Dąbrowska, A. Margol-Woźniak); тренінгових технологій (інтеграційно-мотиваційний тренінг (Trening integracyjny-motyacyjny) П. Домарадзкі (P. Domaradzki); драматичних технік (групова психодрама (А. Айхінгер, В. Холл), психотерапевтичних історій (Д. Бретт), лялькотерапії, маскотерапії, казкотерапії тощо); феномену транзакційних ігор (gry transakcyjne) (Д. Травковска) (D. Trawkowska), (А. Олех) (A. Olech) і транзакційних ігрових вистав (індивідуальні та колективні) (Е. Гоффман) (E. Goffman); ігор з прийняття рішень як активного методу навчання консультантів (О. Лобода); індивідуального плану дії як методу праці консультанта (Г. Вічорек); вирішення проблем і досвіду академічних кар'єрних бюро (Г. Бендасюк і М. Журек); моделювання практичних навичок: розв'язання соціальних проблем і конструктивне вирішення міжособистісних конфліктів (А. Нокун і Я. Шмагальські) тощо.

Встановлено, що європейський вимір організації практичної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі базується на провідних наукових підходах, що полягають у спрямуванні темпу руху практичної роботи студента до професії; саморозумінні майбутнього соціального працівника, коли фахові досягнення й подальше кар'єрне зростання пояснюються спробою реалізувати свої прагнення й усвідомленням свого призначення. У теорії та практиці польських вишів у практичному спрямуванні освітнього процесу простежено застосування комплексу сучасних технологій навчання соціальної роботи майбутніх працівників соціальної сфери в суб'єкт-суб'єктній взаємодії з викладачем закладу вищої освіти як засобу соціальної підтримки.

У результаті наукового пошуку простежено тенденцію впровадження *практичного навчання через досвід на практиці* польських соціальних працівників, який базується на прогресивних підходах практичного досвіду в соціальній сфері європейських країн і США. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що практична підготовка буде успішною, якщо здійснюватиметься згідно з моделлю неперервної практичної підготовки, зміст і логіка якої зумовлені функціональним призначенням майбутнього фахівця, та при забезпеченні таких організаційно-педагогічних умов, як: *практичне спрямування освітнього процесу підготовки майбутніх соціальних працівників (бакалавр, магістр); практичне навчання на практиці через особистий досвід; консолідація зусиль за якістю проходження практики соціальних працівників через диференційовані обов'язки: декана факультету й деканату, координатора факультету практик, опікуна практиканта, наставника (ментор) практиканта (mentor praktykanta); відділу освіти, бюро кар'єри, відділу міжнародного співробітництва; роль наставництва магістрів у супроводі практичного навчання бакалаврів соціальної роботи на практиці; узгоджена координація практичної підготовки (заклад вищої освіти – установа (заклад) соціальної сфери); наявність ділових контактів організаторів практики з працівниками соціальної сфери; підвищення кваліфікації викладачів у країні та за кордоном, які здійснюють підготовку фахівців соціальної сфери.*

Досліджено, що практична підготовка соціальних працівників у Польщі становить складний і динамічний процес, який перманентно змінюється відповідно до міжнародних стандартів, нормативних вимог, соціальних змін і потреб на вказаний вид послуг; значною мірою забезпечується завдяки інтеграції практичного компонента до змісту освітніх програм і планів. Актуальності в цьому контексті набуває питання оптимального співвідношення теоретичного і практичного складників підготовки майбутніх фахівців, подальшого розроблення засад практичного навчання студентів, зорієнтованості на стійку мотивацію до майбутньої професії й досягнення успіху.

Простежено тенденції розвитку сучасної системи підготовки соціальних працівників у Польщі: відповідність загальноєвропейській спрямованості до ранньої спеціальної підготовки фахівців соціальної сфери; двосторонній зв'язок між розвитком наукової школи соціальної роботи й системою практичної підготовки; підготовка соціального працівника в навчальних закладах церкви; децентралізація управління практичною підготовкою; швидке реагування системи на зміни соціального характеру, запити регіонального ринку праці.

За результатами дослідження виокремлено прогресивні ідеї досвіду Польщі щодо практичної підготовки соціальних працівників (реалізація соціальної стратегії, яка проявляється у фундаменталізації соціальної освіти у зв'язку з її практичною спрямованістю, варіативністю, динамічністю змісту, мобільністю форм і методів; перехід від педагогічної парадигми, сконцентрованої на процес навчання, до орієнтації на вміння навчатись для досягнення успіху; впровадження теорії індивідуалізованого практичного навчання через досвід; дієвість державних програм, а також міжнародних фондів та громадських організацій і комітетів у Республіці Польща (польсько-американський фонд свободи (2000), стипендія імені Лейна Кіркланда (2000), «Зміни в регіоні» – RITA (2000), програма навчальних візитів до Польщі (Study tours to Poland – STP) (2004), Варшавська літня євроатлантична академія (WEASA) (2013), Державний фонд реабілітації осіб з обмеженими можливостями (Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób

Niepełnosprawnych) (2014) та ін.) й окреслено можливості їх творчого використання у вітчизняній вищій школі (створення умов для розвитку практичного компоненту підготовки майбутніх соціальних працівників; впровадження поряд із традиційними *інноваційних форм навчання*: нестационарне (studia niestacjonarne), вільне (неформальне) (bezpłatne szkolenia) навчання; екстернатна (studia niestacjonarne, eksternistyczne) та дистанційна форми (E-Learning, або Інтернет-навчання); індивідуальне (indywidualna organizacja studiow (IOS), szkolenia indywidualne), дуальне (studia dualne), додаткове (dodatkowe szkolenie) та інтегроване (інклюзивне) (zintegrowane szkolenie) навчання тощо; введення *діапазону обов'язкових практичних навичок* (практики) (240 год.); використання позитивного досвіду польських ЗВО та громадських організацій у підготовці волонтерів, працівників реабілітаційних центрів, які допомагають учасникам операції об'єднаних сил (ООС) та тимчасово переміщеним особам із застосуванням сучасних форм і методів ресоціалізації, впровадження активних тренінгових технологій, драматичних технік, транзакційних ігор задля розв'язання та запобігання соціальних проблем і вирішення міжособистісних конфліктів) тощо.

Проведене дослідження надало можливість проаналізувати теоретичні й практичні аспекти проблеми практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі.

1. У ході дослідження висвітлено цілісну картину особливостей започаткування, становлення й розвитку процесу практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі й окреслено можливості використання позитивних надбань польського досвіду в освітньому процесі України.

2. Проведене дослідження надало змогу *виокремити організаційно-педагогічні передумови процесу практичної підготовки соціального працівника у Польщі* (поч.1920 – 1990 рр.) на двох етапах генези: перший – *зародження практичної підготовки фахівців соціально-педагогічної діяльності* (поч. 1920-х – 1945 рр.); другий – *становлення практичної підготовки фахівців соціальної роботи* (1945 – поч. 1990-х) за визначальними якісними характеристиками (відкриття й розвиток мережі закладів соціальної допомоги та підготовки соціальних працівників, становлення й розвиток теорії і практики соціальної роботи як науки у працях науковців і діяльності практиків, зародження педагогічної науки із соціальних проблем і відкриття кафедр соціальної педагогіки, становлення соціальної педагогіки як навчальної дисципліни на кафедрах вищої школи; закладення підвалин систематичного навчання персоналу для надання соціальної допомоги дітям і молоді в різних типах державних і недержавних навчальних закладах Польщі) тощо.

3. Здійснений ретроспективний аналіз за визначеними автором (суспільно-історичним, нормативно-законодавчим, змістовим, дидактичним, науково-теоретичним) критеріями дозволив *виокремити два періоди генези практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі та схарактеризувати інтегративну структуру досліджуваного феномену в означених хронологічних межах* (1990 – 2018 рр.):

1) *I період – розвиток практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі – 1990 – 2004 рр.*: (1990 – 1995 рр. – *актуалізація та*

професіоналізація); (1995 – 1999 рр. – *уніфікація та спеціалізація*); (1999 – 2004 рр. *диверсифікація та інституціоналізація*);

2) *II період* – *інтенсифікація* практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі (2004 – 2018 рр.): (2004 – 2008 рр. – *модернізація та стандартизація*); (2008 – 2018 рр. – *інтеграція та інтернаціоналізація*).

Кожен період визначається об'єктивними соціально-економічними й організаційно-педагогічними умовами, особливостями розвитку вищої школи як важливого соціального інституту, суб'єктами реалізації мети й завдань вищої освіти Польщі.

4. Здійснено *аналіз практичних здобутків упровадження практичної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі на рівні ліценціату та магістерських студій в умовах сьогодення, яка забезпечується комплексом базисних засад навчання на концепції саморегульованого та студентоорієнтованого підходів і принципів академічної свободи, регулюється законодавчим забезпеченням і конституюється на реалізації:*

– *практичного спрямування освітнього процесу з електронною системою обслуговування (USOS) та практичного навчання на практиці через досвід, мобільним зв'язком і співпрацею між закладами освіти, школами соціальної роботи і соціальними агенціями для проходження практики студентами; проходження практики в соціальному агентстві та освітніх закладах різних типів з обов'язковим оцінюванням супервізора та керівника практики, зустрічі студентів на базі агентства з майбутніми працедавцями («кар'єрне бюро»), ведення робочих зошитів, аудіо- і відеозаписів супервізора роботи студентів на практиці);*

– *упровадження сучасних форм навчання на засадах демократичності й мобільності відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії й зацікавлень студента: стаціонарна (studia stacjonarne), нестаціонарна (studia niestacjonarne), заочна (studia niestacjonarne, zaoczne), вечірня (niestacjonarne, wieczorowe), екстернатна (studia niestacjonarne, eksternistyczne) та дистанційна (E-Learning, або електронне навчання, Інтернет-навчання) форми навчання; вільне (неформальне) (bezpłatne szkolenia), індивідуальне (indywidualna organizacja studiow (IOS), szkolenia indywidualne), дуальне (studia dualne), додаткове (dodatkowe szkolenie), інтегроване (інклюзивне) (zintegrowane szkolenie) навчання;*

– *уведення практико-зорієнтованих форм і методів навчання, спрямованих на розвиток у майбутніх соціальних працівників практичних умінь і соціальних компетентностей (лекції: інтерактивні, інформативні, проблемні, мультимедійні; конферсаторіуми, дискусійні семінари, колоквіуми, кооперативне навчання (cooperative learning), навчання взаємодопомоги (collaborative learning), активні перегонітні і тренінгові технології, наглядові сесії, транзакційні ігри, драмотерапевтичні техніки й театралізовані ігри-вистави (лялькотерапія, маскотерапія, групові психодрами, казкотерапія), відеометод, семінар-майстерня, робота в дискусійних групах, кейс-метод, анімації та студійні засідання) тощо;*

– *моделювання методів соціальної роботи (індивідуальна, групова і робота в громаді) в умовах застосування інтерактивних технологій соціальної роботи в суб'єкт-суб'єктній взаємодії з викладачем вищої школи (гейткіпінг, сторітелінг, тимбілдинг, тьюторство, стрітвокер; коучинг, кейс-метод тощо) як форм соціальної підтримки; високого рівня кваліфікації викладачів польських ЗВО із міжнародним досвідом соціальної роботи та спрямованістю на практичну*

взаємодію зі студентом на внутрішньо вмотивовану самостійну діяльність, самореалізацію на досягнення успіху.

5. У ході дослідження виявлено позитивний досвід і здійснено аналіз практичних здобутків упровадження практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі на рівні ліценціату та магістерських студій, яка забезпечується конфігурацією системного підходу від упровадження польської системи профорієнтації на навчання за фахом «соціальна робота» (EPPSOZ) до реалізації практичної підготовки з упровадженням сучасних практико-зорієнтованих форм і методів навчання в умовах застосування інтерактивних технологій соціальної роботи в суб'єкт-суб'єктній взаємодії з викладачем вищої школи та спрямованістю на самореалізацію, досягнення успіху на етапах фахової реалізації; окреслено можливості творчого використання позитивних надбань в освітньому процесі України.

У результаті проведеного дослідження виокремлено елементи позитивного польського досвіду практичної підготовки соціальних працівників у вищій школі та розроблено рекомендації щодо їхнього використання у вітчизняній освіті:

- *Міністерству освіти і науки України* – щодо розроблення Положення про організацію практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти із визначенням єдиних регуляторів в організації й управлінні практичною підготовкою в освітньому процесі та на практиці; введення до галузевого стандарту соціальної роботи обов'язкового компонента практики в обсязі 50 % професійної підготовки; офіційного затвердження в навантаженні викладача часу на консультативну роботу зі студентами;

- *місцевим органам влади* – узгодженої соціальної політики на законодавчому та виконавчому рівнях влади; мобільності й підтримки щодо регіонального замовлення на потреби у фахівцях соціальної сфери; стимулювання відкриття соціальних центрів та агенцій (у т. ч. для реабілітації осіб з обмеженими можливостями) різних форм власності; залучення меценатів для розвитку й підтримки соціальних ініціатив територіальних громад щодо розвитку соціального забезпечення в умовах децентралізації;

- *закладам вищої освіти* – відносно розроблення інструментарію науково-методичного супроводу практичної підготовки соціальних працівників з урахуванням їх диверсифікації та спеціалізації; системної організації, керівництва й наставництва у проходженні практики у соціальних агенціях та установах; розширення спектру консультативної діяльності з числа провідних фахівців соціальної сфери; стимулювання й заохочення обдарованої студентської молоді до участі в наукових соціальних проєктах і грантових програмах, участі в роботі громадських організацій і волонтерства як засобу до профорієнтаційної роботи; заснування стипендіальних фондів; розвитку мобільності викладачів і студентів (проходження міжнародних стажувань; участь у роботі науково-практичних конференцій і семінарів задля обміну досвідом).

Здійснене дослідження не претендує на всебічне та вичерпне розкриття всіх аспектів означеної проблеми. До напрямків подальшої роботи відносимо здійснення компаративного аналізу підготовки соціальних працівників в Україні та країнах ЄС, забезпечення професійного самовдосконалення фахівців заявленої спеціальності засобами сучасних інноваційних технологій соціальної роботи тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенера В. Є., Шевченко Ж. М. . Соціальна робота у Республіці Польща: навчально-методичний посібник. Кременець : КОГПА, 2019. 248 с.
2. Шевченко Ж. М. Законодавче забезпечення підготовки соціальних працівників у вищій школі Польщі. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*: спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» № 6. Кн. 2. Том 1 (79). Київ : Гнозис, 2018. С. 49–63.
3. Шевченко Ж. М. Практична спрямованість професійної підготовки соціального працівника у вищій школі Польщі. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія : Педагогіка. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018. Вип. 9. С. 183–193.
4. Шевченко Ж. М. Особливості практичного навчання соціальних працівників на практиці у вищій школі Польщі. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка. Кременець : ВЦ КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2019. Вип. 11. С. 22–35.
5. Шевченко Ж. М. Актуалізація досвіду практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищій школі Польщі. *Slovak international scientific journal*. Bratislava, Slovakia. 2018. Vol. 1, Part. 2. № 15. P. 21–25.
6. Шевченко Ж. М. Трансформації технологій навчання у практичній підготовці соціального працівника у Польщі. *Історико-педагогічні студії: науковий часопис / гол. Ред. Н. М. Дем'яненко*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 11–12. С. 186–193.
7. Шевченко Ж. М. Соціальна освіта і соціальна робота у Республіці Польща : програма варіативної навчальної дисципліни для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». Кременець : КОГПА, 2018. 30 с.

REFERENCES

1. Benera V. Ye., Shevchenko Zh. M. (2019). *Sotsialna robota u Respublitsi Polshcha: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kremenets : KOHPA. 248. [In Ukrainian].
2. Shevchenko Zh. M. (2018). *Zakonodavche zabezpechennia pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchii shkoli Polshchi. Vseukrainskyi naukovopraktychnyi zhurnal «Dyrekтор shkoly, litseiu, himnazii»: spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru» № 6. Kn. 2. Vol. 1 (79)*. Kyiv : Hnozys. 49–63. [In Ukrainian].
3. Shevchenko Zh. M. (2018). *Praktychna spriamovanist profesiinoi pidhotovky sotsialnoho pratsivnyka u vyshchii shkoli Polshchi. Naukovyi visnyk Kremenetskoï oblasnoï humanitarno-pedahohichnoï akademii im. Tarasa Shevchenka. Seriia : Pedahohika. Kremenets : VTs KOHPA im. Tarasa Shevchenka, Vol. 9. 183–193*. [In Ukrainian].
4. Shevchenko Zh. M. (2019). *Osoblyvosti praktychnoho navchannia sotsialnykh pratsivnykiv na praktytsi u vyshchii shkoli Polshchi. Naukovyi visnyk Kremenetskoï oblasnoï humanitarno-pedahohichnoï akademii im. Tarasa Shevchenka. Seriia: Pedahohika. Kremenets : VTs KOHPA im. Tarasa Shevchenka, Vol. 11. 22–35*. [In Ukrainian].
5. Shevchenko Zh. M. (2018). *Aktualizatsiia dosvidu praktychnoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchii shkoli Polshchi. Slovak international scientific journal. Bratislava, Slovakia. Vol. 1, Part. 2. № 15. Pages 21–25*. [In Ukrainian].

6. Shevchenko Zh. M. (2018). Transformatsii tekhnolohii navchannia u praktychnii pidhotovtsi sotsialnoho pratsivnyka u Polshchi. Istoryko-pedahohichni studii: Naukovyi chasopys / hol. Red. N. M. Demianenko. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, Vyp. 11-12. 186-193. [In Ukrainian].

7. Shevchenko Zh. M. (2018). Sotsialna osvita i sotsialna robota u Respublitsi Polshcha : prohrama variatyvnoi navchalnoi dystsypliny dlia studentiv spetsialnosti 231 «Sotsialna robota». Kremenets : KOHPA. 30. [In Ukrainian].

zhannaostap@ukr.net

Рецензент: д. н., професор Анджей Шмит